

İbn Sînâ ve Modern Tıbbın Doğuşu

Tıp Kanunu

Tıp Kanunu yazıldığı 1025 yılına kadar geçen sürede geliştirilmiş temel tıp bilgilerini ve İbn Sînâ'nın kendi özgün katkılarını içermektedir. Bu özelliğinden dolayı, Hipokrates (MÖ 460-377) ve Galenos'un (MS 129-199) yapıtlarından sonra, bütün Orta Çağ'da ve Modern Çağ'ın büyük bir kısmında tıp biliminin standardı haline gelmiştir. İbn Sînâ, bu eserini Cürcan'da yazmaya başlamış, Rey'de devam ettirmiş ve Hemedan'da tamamlamıştır. Latinceye *Canon Medicina* diye çevrilen *Tıp Kanunu*'na altı yüz yıl boyunca çok az şey eklenebilmiştir. *Tıp Kanunu* birçok dile çevrilmiş (İbranice, Latince, Farsça, Türkçe, İngilizce,

Fransızca, Almanca ve daha başkaları) ve defalarca yayımlanmıştır. Beş kitapta oluşan kitabın ana temaları şöyledir:

Birinci kitapta anatomi ve fizyoloji gibi, tıp biliminin genel konularına ait bilgiler yer almaktadır. İnsan vücudunun tarifi, anatomisi, fizyolojisi ve diğer özellikleri ele alınarak dört hılt (ahlat-ı erbaa), dört unsur (anasır-ı erbaa) ve bunların açılımı olan konular incelenmiştir. Dört kısımdan oluşur:

Birinci kısım tıbbın ana konuları, İkinci kısım insanın maruz kaldığı hastalıklar, Üçüncü kısım nasıl sağlıklı olunacağı, hastalanmanın nedenleri, hastalığa kar-

şı alınacak önlemler ve ölümün kaçınılmazlığı hakkındadır.

Dördüncü kısım ise tedavi yöntemleri ile ilgilidir. Burada ilaçlar hakkında genel bir bilgi verildikten sonra hastalıkların tedavileri, kusma ve ishal ile ilgili genel tedavi usulleri, kusturucu ve ağrı kesici ilaçlar, ishalin çok artması halinde alınması gereken önlemler, ilaç aldığı halde ağrısı dinmeyenlerin yapması gerekenler ve genel olarak ağrı kesici ilaçlar hakkında bilgi verilmektedir.

İkinci kitap ilaçbilime (farmakoloji) ayrılmıştır ve *müfredat* adı altında hastalıkların tedavilerinde kullanılacak, tek terkipli yani basit ilaçlar ele alınmıştır.

Doktorların kralı olarak tanınan İbn Sînâ'nın bilim tarihine en büyük armağanı araştırmalarının sonuçlarını derlediği *el-Kânûn fi el-Tıbb*, yani *Tıp Kanunu* adlı yapıtıdır. Söz konusu bu yapıt bütün zamanların en ünlü tıp çalışmasıdır ve 17. yüzyıla kadar pek çok Avrupa üniversitesinde temel tıp metni olarak okutulmuştur. Genel anlamda bilim, özelle de tıp tarihi açısından değerlendirildiğinde, sadece bu kitabı yazmış olduğu için bile İbn Sînâ'yı klasik dönemde İslam dünyasında yetişen bilim insanlarının en önemlisi olarak tanımlamak yerinde olur.

Doktorların Kralı İbn Sînâ
El-Kanûn fi el-Tıbb'in 1510 yılında basılan Latince çevirisinin kapak resmi İbn Sînâ'nın tıp alanında nasıl tanımlandığını göstermektedir. Tıbbın hükümdarı olarak kendisi ortada, alanın seçkin temsilcilerinden Hipokrates solunda, Galenos ise sağında yer almaktadır.

Burada bitkisel ilaçların alfabetik sırayla yazılışları ve 840 ilacın özellikleri hakkında bilgi verilmektedir. İki kısımdan oluşur:

Birinci kısım tıpta genel olarak çok sık kullanılan ve her tabibin bilmesi gereken ilaçlar hakkındadır.

İkinci kısım genel olarak müfred ilaçların isimleri, kullanılma yerleri ve özellikleri ile bunlardan alınacak sonuçlar hakkındadır.

Üçüncü kitap Galenos'un sınıflandırmasına göre düzenlenmiş iç organlara ait hastalıkların ve bu hastalıkların tipik belirtilerinin betimlendiği patoloji konusundadır. İbn Sînâ'nın *muâlacât* adını verdiği bu bölümde genel tedavi yöntemlerinden, baştan ayağa kadar vücutta meydana gelebilecek bütün hastalıklardan ve tedavi şekillerinden, sağlıklı kalma yöntemlerinden, hastalıkların gelişim evrelerinden söz edilmektedir. Yirmi iki kısımdan oluşur:

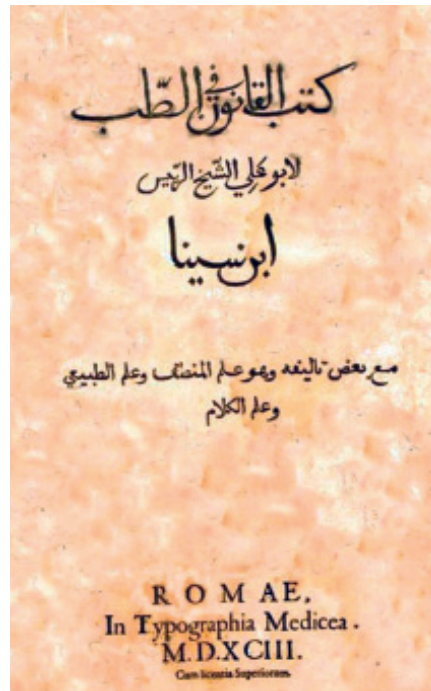
1. Birinci kısım baş ağrıları ve beyin hastalıkları,
2. İkinci kısım sinir sistemi, hastalıkları ve tedavileri,
3. Üçüncü kısım oftalmoloji,
4. Dördüncü kısım kulak ve kulak hastalıkları,

Tıp Kanunu'nun Latince çevirisinin 1608'de Venedik'te basılan nüshasının kapak sayfası

5. Beşinci kısım burun ve burun hastalıkları,
6. Altıncı kısım ağız ve dil yapısı,
7. Yedinci kısım diş ve diş yapısı,
8. Sekizinci kısım diş etleri ve dudaklar,
9. Dokuzuncu kısım boğaz,
10. Onuncu kısım akciğer ve göğüs hastalıkları,
11. On birinci kısım kalp ve kalp hastalıkları,
12. On ikinci kısım meme anatomisi,
13. On üçüncü kısım yemek borusu ve mide,
14. On dördüncü kısım karaciğer,
15. On beşinci kısım safra kesesi ve dalak,
16. On altıncı kısım bağırsaklar ve anüs,
17. On yedinci kısım anüs ve çevresinde meydana gelen hastalıklar ve tedavi yöntemleri,
18. On sekizinci kısım böbrekler,
19. On dokuzuncu kısım mesane, idrar yolları ve üroloji,
20. Yirminci kısım erkek tenasül organları,
21. Yirmi birinci kısım kadın tenasül organları,
22. Yirmi ikinci kısım vücutta çıkan iç yağ, kıl bezleri ve bel ağrıları hakkındadır.

El-Kânûn fi el-Tıb'ın Arapça olarak 1593'te Roma'da basılan nüshasının kapağı

Dördüncü kitap humma gibi ateşli hastalıklar konusundadır. İbn Sînâ'nın *hummiyyât* adını verdiği bu bölümde genel sağlığı konu edinerek insan vücudunda meydana gelebilecek özellikle ateşli hastalıklardan, vücuttaki şişlerden ve yaralardan, zehirlenmelerden, deri hastalıklarından ve cerrahi operasyonlardan bahseder. Yedi kısımdan oluşur:

Birinci kısım ateşli hastalıklar,

İkinci kısım hastalığın en ağır ve tehlikeli dönemlerinde görülen sıkıntılar ve bunlara karşı alınacak önlemler,

Üçüncü kısım vücutta meydana gelen sivilce, çıban ve çeşitli şişler ve bunların ilaçları ve tedavi yöntemleri,

Tıp Kanunu'nun Süleymaniye Kütüphanesi'ndeki yazma nüshasının birinci varığı

Dördüncü kısım kırık ve çıkıklar ile bunların dışında kalan cerrahi durumlar,

Beşinci kısım kırık ve çıkıkların kaynaşması,

Altıncı kısım zehirler,

Yedinci kısım süslenme ve güzelliği koruma hakkındadır.

Beşinci kitap tıbbi malzemelere (*materia medica*) ilişkindir ve ilaçların terkipleri (akrabadin) yer almaktadır. İbn Sînâ'nın *mürekkebât* adını verdiği bu bölümde kompleks ilaçlardan, akrabadinlerden ve bunların yapımı ve özelliklerinden söz edilmektedir. *Tıp Kanunu*'nun günümüze kadar özgünlüğünü koruyan bilgilerin yer aldığı bölümdür. İki kısımdır:

Birinci kısım genel olarak akrabadinler,

İkinci kısım ise her bir organda oluşan hastalıklara hangi ilaçların verileceği hakkındadır.

Salerno Tıp Okulu'nun *Tıp Kanunu*'nun Latince çevirisindeki minyatürü

Bu son kitapta İbn Sîna, 760 ilacın nasıl hazırlanacağını yönergeleriyle birlikte anlatmıştır. Bundan dolayı *Tıp Kanunu* çağının en özgün *materia medicası*dır. Toplam olarak 1000 sayfadır ve yaklaşık bir milyon sözcükten oluşmaktadır.

Tıp Kanunu'nun ilk Latince çevirisi Gerhard von Cremona (1135-1187) tarafından 12. yüzyılda, ilk İbranice baskısı da 1491'de yapılmıştır. *Tıp Kanunu* 15. ve 16. yüzyıllarda matbaanın ve dizgiciliğin gelişmesinden sonra yaygınlık kazanmış ve tüm Avrupa'yı 18. yüzyılın sonuna kadar kalıcı şekilde etkilemiştir. Hâlâ bazı Avrupa kütüphanelerinde (Paris'te 1482, Padova ve Milano'da 1658 ve Berlin'de 1608 baskısı) kullanılır nüshaları yer almaktadır.

Tıp Kanunu'nun Analizi

Zamanını aşan bu yapıtın en belirgin özelliği, Orta Çağ'a egemen olan düşünsel ve duygusal atmosferin dışında, tamamen çağdaş tıp biliminde egemen olduğu şekliyle, yani nedensel etkenlere ve belirtilere dayanarak ilaç ve cerrahi tedavi yapılması gerektiğini, şaşmaz bir kural ve ilke olarak öngörmesidir. Diğer bilimsel çalışmalarında olduğu gibi tıp alanında da araştırmalarını *nedensiz sonuç* olamayacağı düşüncesiyle yapan İbn Sîna, ilk kez hastalıkları salgın, kalıtmalı ve psikolojik olmak üzere sınıflandırmıştır. Ayrıca hastalıkların etkenlerini, belirtilerini, tedavilerini, hastalıklardan

korunma yollarını belirlerken doğru bir biçimde, mevsimlerin, yaşın ve kişilerin yatkınlıklarının dikkate alınması gerektiğini ileri sürmüştür. Özellikle dikkatli gözlemleri sonucunda, vücut sıvıları (humor) üzerinde edindiği bilgilerle humoral patolojinin; döküntülü hastalıkların yol açtığı döküntüler, yiyeceklerin neden olduğu alerjik döküntülerden ayırdığı için alerjinin; kan çıbanlarından sonra vücudun mukavemet kazandığını belirlemiş olmasıyla bağışıklık biliminin (immünoloji); parazitleri bugünkü gibi tarif etme başarısını gösterdiği için de parazitolojinin kurucusu kabul edilmektedir. İbn Sîna'nın bu kitapta verdiği bilgilerin bir diğer dikkat çeken yönü

de hastalık etkenleriyle hastalıklar ve hava, su, iklim, yiyecekler gibi çevre faktörleri arasındaki ilişkinin yerinde ve doğru olarak kurulabilmiş olmasıdır. Ayrıca etkenlerinin görülebilmemesinin ancak 17. yüzyılın sonlarında olanaklı hale gelmesinden önce enfeksiyondan söz edilmiş olması büyük önem taşımaktadır.

Tıp Kanunu Hipokrates, Galenos ve Dioscorides geleneklerinin bir sentezi olmasının yanı sıra, özellikle çeşitli rahatsızlıkların tedavisinde otların kullanılmasında Grek kaynaklarında bulunmayan pek çok bilgi de içermektedir. Bu anlamda bakıldığında, kitapta yeni otların yararı, alkol değerinde antiseptik keşfi ve beyin tümörleriyle mide ülserlerinin bulunması gibi İbn Sînâ'nın kendi tıbbi deneyim ve akıl yürütmesinin sonucu olan pek çok yeni şey vardır.

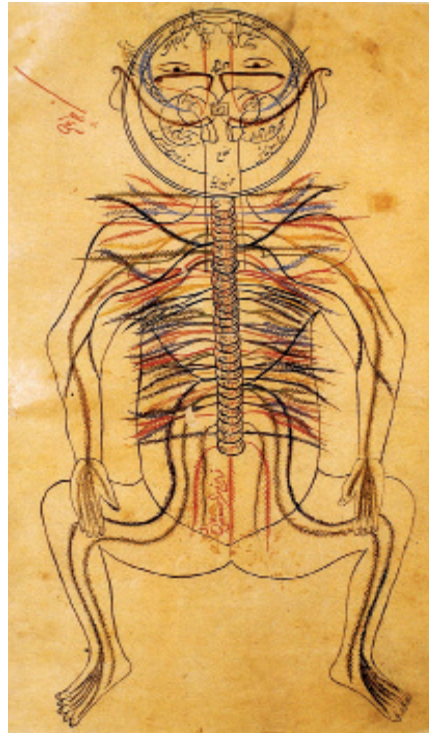
Tıp Kanununun Felsefi Temelleri

İbn Sînâ kendisine ölümsüzlük kazandıran bu yapıtı nasıl kaleme aldığını, önemini, işlevini ve hangi bölümleri içerdiğini, kitabının girişinde özetle şöyle açıklamaktadır:

“Güvenilir bazı arkadaşlarım ve kendisine yardım etmem gereken kişiler tıbbın genel ve özel kanunlarını içeren bir kitap yazmam konusunda gayret ve çaba harcadılar. Bu isteğe uyarak hazırladığım bu yapıtı, ayrıntıda konunun hakkını çok iyi verecek şekilde düzenlendi. Öncelikle, tıbbın genel konularından bahsetmek istiyorum. Daha sonra, önce müfred (basit) ilaçların etkileri hakkındaki görüşlerden genel olarak bahsedeceğim, sonra da tek tek organların ve yardımcı organların anatomisini ve onlarda görülen hastalıkları ele alacağım. Hastalıkları genel olarak açıkladıktan sonra, sebeplerini ve belirtilerini açık ve seçik olarak belirteceğim ve tedavi yöntemlerini anlatacağım. En sonunda da ilaçların genel kullanış prensiplerini ele alacağım, basit ve mürekkep ilaçları vereceğim. Bu kitabı tamamladıktan sonra, tek bir organı değil genel olarak vücudun tamamına yayılan ve yaygın şekilde görülen hastalıklarla ilgili bölüme başlayacağım.”

Böylece tıp biliminin bütün konularını, sistemli ve sınıflandırılmış bir şekilde irdelemeyi amaçladığı anlaşılan İbn Sînâ'nın, tıp konusunda sergilediği bilimsel tutum ve problemleri ele alırken sergilediği felsefi yaklaşımın ana çizgilerini ise tıp tanımında görmek olanaklıdır:

“Tıp insan vücudunu, onun sağlık ve hastalık durumunu, sağlıklı durumunu korumayı ve sağlığını kaybettiğinde tekrar nasıl kazanacağını ele alan bilimdir.”

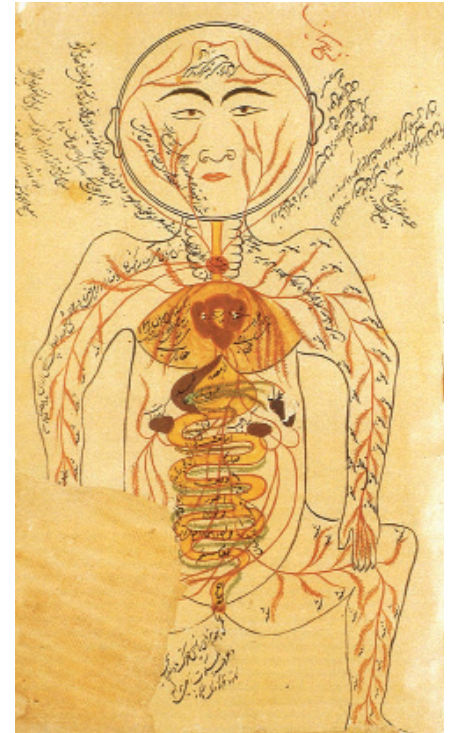

Tıp Kanunu'nda yer alan sinir sistemi çizimi

Bu tanımda çağdaş tıp bilimi açısından değerli üç nokta dikkati çekmektedir. 1) İnsan vücudunun tanılanması, sağlıklı bir vücut yapısının genel özellikleri, herhangi bir organın sağlıklı ve hastalıklı halini tanılama öncelikli olarak vurgulanmış, tıbbın temelini anatomisi bilgisi olduğu açık bir biçimde belirtilmiştir. 2) Sağlığın korunması, koruyucu hekimlik bilgisinin ve uygulamasının da tıp biliminin gereği ve önemli bir kısmı olduğu açıklanmıştır. 3) Nihayet hastalığın tedavi edilmesi gerektiği açıkça ifade edilmiştir.

İbn Sînâ büyük bir filozof ve bilim adamı olmanın verdiği birikimle, irdele-

diği her problemi ayrıntılı ve tüketici bir yaklaşımla değerlendirmeyi başarmış bir kimsedir ve bu yetisini tıp alanında da cömertçe sergilediği anlaşılmaktadır. Bu yetisini tıbbın bölümlenmesine ilişkin yaptığı belirlemelerde görmek olanaklıdır. Nitekim İbn Sînâ, tıbbi uygulamalı ve kuramsal olmak üzere ikiye ayırırken felsefenin ve sanatların bu şekilde ayrımlaştırılmasına dayandığını açıkça ifade etmektedir.

Tıp Kanunu'nda yer alan anatomi çizimi

Tıbbın Felsefesi

İbn Sînâ sadece klasik anlamda bir tıp uzmanı, yani tedavi eden, ilaç geliştiren bir bilgin değil, aynı zamanda tıbbın doğası üzerine kuramsal ve felsefi açıklamalar geliştiren bir tıp felsefecisidir. Başka bir deyişle tıp alanında *praxis* kadar *theoria* yönü de güçlü olan seçkin bir bilimdir. *Tıp Kanunu*'nda verdiği bilgiler bu konuyu yeterince aydınlatmaktadır.

“Tıbbın bir kısmı pratiktir, bir kısmı teoriktir ve her iki bölümü de bilimdir, ancak onlardan biri tıbbın yönteminin, diğeri ise nasıl tatbik edileceğinin bilimdir. Daha sonra onlardan birincisine bilim veya teori, diğerine ise pratik adı verilmiştir.

Teoriden kastedilen, uygulamasına temas etmeksizin, sadece düşünceye yarar sağlayan öğretidir. Pratikten kastedilen ise ne bizzat pratik yapmak ne de vücut hareketlerinin işlevidir. Aksine tıbbî öğretinin teknik uygulama kısmıdır. Örneğin, başlangıçta şiddetli iltihapları serinletecek ve yoğunlaştıracak ilaçlarla muamele edilir. Sonra, yumuşatıcılar kullanılmaldır ve sonra da söktürücü maddelerle muamele edilir. Durum iyiye gitmeğe başladıktan sonra, sadece çözücü yumuşatıcıların verilmesi yeterli olacaktır. İltihap, hayatî organlardan fazlalıkların çıkması sonucunda meydana gelmişse, bu belirlemelerin bir yararı olmayacaktır. İşte bu tip bilgilerdir ki tıbbî pratikte rehber olarak kabul edilen tabikatın bilgileridir. Bu iki bölüm, yani pratik ve teorik bölümler tamamlanınca, hiç tabikatını yapmasan bile sen tıbbin hem teorik hem de pratik bölümü hakkında bilgi sahibi olursun.”

Tıp biliminin konusunu, yöntemini, araçlarını ve doğasını bu denli açık ve seçik olarak betimlemesi, yukarıda değinildiği gibi, İbn Sinâ'nın filozof olmasının sağladığı yetkinlikten kaynaklanmaktadır ve bu bağlamda âdeta tıp veya biyoloji felsefesi yaptığını söylemek yerindedir. Bu durum onun sağlık ve hastalık kavramlaşmalarında da dikkat çekmektedir. İbn Sinâ'ya göre, sağlık kaybindan hastalık doğar, çünkü sağlık bir meleke veya bir haldir ve ancak ondan sağlıklı fiiller çıkar.

İbn Sinâ tıbbin konusunu betimlerken de benzer bir tutum sergilemektedir:

“Tıbbın konusu, sağlık ve hastalık halindeki insan vücuduyla ilgilidir. Her şeyin bilgisi, onun meydana geldiği yerden elde edilen sebepleri öğrenmekle kazanılır. Böylece tıpta, sağlık ve hastalık teşhisi için sağlık ve hastalığın sebeplerinin belirlenmesi gerekir. Sağlığın ve hastalığın sebepleri, bazen çok açıktır; ancak [bu sebepler] zaman içinde gözlemlerle doğrudan belirlenemeyebilir; âraz ve işaretlerinden çıkarmak zorunda kalınabilir. Böylece, hastalık ve sağlığın işaretleri ve ârazları da belirlenmelidir.”

Bu tümceler sadece sıradan bir tanımlama niteliği taşımaz, *Tıp Kanunu*'nun aynı zamanda hekim olacak genç bireylerin alanlarına nasıl yaklaşmaları gerektiğini

Tıp Kanunu'nda yer alan sindirim sistemi çizimi

öğreten bir ders ve uygulama kitabı olduğunu da gösterir. Burada özellikle “Her şeyin bilgisi, onun meydana geldiği yerden elde edilen sebepleri öğrenmekle kazanılır” tümcesi olağanüstü açılımlara izin veren bir içerik barındırır. Problemin kaynağına inilmedikçe doğru çözümün elde edilemeyeceğini savunan İbn Sinâ'ya göre demek ki çözümün aranacağı yer, problemin başladığı yerdir. Bu temel bir felsefi tutum olarak onun bütün çalışmalarına yayılmıştır. Kendisi de bu durumun bilincinde olarak şunları belirtmektedir:

“Temel felsefenin bir kaidesi şudur: maddî bir objenin bilgisi, onun kaynağını belirleyerek elde edilebilir ve onun kökeninden ve sebeplerinden elde edilen sebepler orada mevcuttur. Eğer böyle değilse, bilgi işaretler ve ârazlar yoluyla elde edilir.”

Demek ki asıl olan, sağlam bilgi elde edebilmek için problemleri durumu yani hastalığı sağlıklı durumdan ayırt etmeyi sağlayacak özsel belirtileri, nedenleri belirlemektir. Eğer bu olanaklı olmuyorsa bu kez ilineksel etkenler yoluyla tanılamaya gitmek gerekir. Bu bilgi edinme sürecinin bugün de geçerliliğini koruduğuna dikkat edildiğinde, İbn Sinâ'nın bilgi ve bilim anlayışını kavramak da kolaylaşmakta ve ne

denli çağını aşan bir öngörüyle problemleri ele aldığı ortaya çıkmaktadır.

Kitabın bir diğer dikkat çekici yönü de bu yetkin ve son derece modern yaklaşımın geleneksel bilgi formlarıyla da desteklenmiş olmasıdır. Geleneksel doğa felsefesinin insan, doğa ve evrene temel yaklaşımını belirleyen “dört unsur, dört sıvı (hılt) ve dört neden” kavramlaşmalarını İbn Sinâ sağlık ve hastalık açıklamalarının temeline koymuştur. Örneğin İbn Sinâ'ya göre su insan vücudunu meydana getiren dört unsurdan biridir, ancak kendisi gıda değildir. Su dışındaki diğer elementler ise ateş, hava ve topraktır. Bunların oranları kişinin mizacını tayin eder. Buna göre mizaçlar da dörde ayrılır: Sıcak, soğuk, nemli ve kuru. En sağlıklı bünye bu unsurların bütünüyle dengede olduğu bünyedir. Çocuklukta sıcak ve nem, yaşlılıkta soğuk ve kuru başatır. Hastalık, bu mizaçlardan birinin diğerlerinden daha fazla hale gelmesi yani vücudu oluşturan unsurların dengesinin bozulmasıdır.

Modern dönem öncesine kadar Doğu'da ve Batı'da hastalık ve sağlık konusuna böyle bir yaklaşımın egemen olduğu göz önünde bulundurulduğunda, yadırganacak bir durum olmadığı anlaşılacaktır. Ayrıca İbn Sinâ'ya göre, hastalık ve sağlık dört nedene dayanılarak açıklanabilir: Madde, etken, form ve erek.

Maddeden kaynaklanan nedenler: Sağlığın ve hastalığın üzerinde temellenildiği özlerdir. Bunlar dört sıvıdan (kan, balgam, kara safra ve sarı safra) ve unsurdan oluşur. Gerekli değişimlerle birlikte, insan vücudunun temelini teşkil ederler. Dolayısıyla sağlık ve hastalığın temelinde bunlar ve değişimleri yer almaktadır.

Etkenden kaynaklanan nedenler: Bunlar insan vücudunu dış etkilere göre değiştiren ya da o etkilerden koruyan unsurlardır. Yiyecekler, içecekler, bunların vücuttaki değişiklikleri, hava ve farklı hava koşulları ve onlarla ilgili etmenlerdir.

Formdan kaynaklanan nedenler: Sağlığın ve hastalığın biçimsel nedenleridir ve üç tanedir: Mizaçlar, onların oluşturduğu özellikler ve yapılar.

Erekten kaynaklanan nedenler: Bunlar sıvıların ve organların işlevleriyle ilgilidir.

Bunlarda veya işlevlerinde bozukluk olması hastalığı oluşturur. Bu nedenle, özelliklerini ve onlara eşlik eden hayati güçlerin bilgilerini elde etmenin gerekli olduğu açıktır.

Bu açıklamalar, İbn Sînâ'nın çevresel etmenler ile hastalıklar arasında yakın bir ilişki kurduğunu göstermektedir. İbn Sînâ'ya göre dört mevsimden ilkbahar en iyi mevsimdir. Çünkü aşırılık yoktur. Eğer yaz mevsimi ortalama bir sıcaklıkla seyrederse unsurların dengesi fazla bozulmayacağından, hastalıkların miktarında fazla artış olmayacaktır. Buna karşılık sonbahar ise hastalıkların çoğaldığı bir mevsimdir. Çünkü gündüzleri sıcak, geceleri soğuk olur. Kış mevsiminde geceleri uzun, gündüzleri kısa, hava soğuk, hareket az olduğundan nezle, zatülcenp ve zatürre fazla görülür.

Tıp Anlayışı ve Uygulamaları

İbn Sînâ'ya göre, tıbbın konusu sağlığı korumak ve hastalığın kökünü kurutmaktır. Dolayısıyla sağlığı korumak ve hastalığa yol açan durumlardan kaçınma yolları da onun konusunu oluşturur. Bu noktada hastalığın giderilmesi sürecini öncelikle beslenmenin düzenlenmesiyle başlatan İbn Sînâ, diyetin ardından uygun hava şartlarını seçmek, belli bir ölçüde dinlenme ve egzersiz, ilaçla tedavi ve en sonunda ameliyat olmak üzere sıralamaktadır. Bu durumda anatomi bilgisinin değeri ve önemi ortaya çıkmaktadır. Çünkü ameliyat anatomi bilmeden gerçekleştirilebilecek bir işlem değildir. Bu nedenle İbn Sînâ, anatominin yani yapı bilgisinin önemini vurgulamış, herhangi bir hastalığı veya organı söz konusu ederken ona ilişkin anatomi bilgisine öncelik vermiştir. Çünkü cerrahi tedavide organların yapısının, birbirlerine göre konumlanışlarının ve vücuttaki yerlerinin bilinmesi bir zorunluluktur.

Böylece anlaşılmaktadır ki, İbn Sînâ cerrahi konusunda çağlar boyunca kullanılan ve bugün dahi geçerliliğini koruyan ilkeler ortaya atmıştır. Üstelik cerrahi uygulama için sadece anatominin iyi bilinmesinin gerekliliğini vurgulamakla kalmamış, periferik damarların anatomisini en ince ayrıntılarına kadar tarif etmiştir. Kan alınabilecek 43 damar olduğunu bildirmektedir. Karın kaslarının sayısının sekiz, göz kaslarının sayısının altı olduğunu ve görevlerini doğru olarak yazmaktadır. Safra yollarının anatomisini bildiği içindir ki tıkanma sarılıklarından bahsetmiştir. Cerrahi hastalık olarak kanalların taş, ur, şişlik, kesifleşen salgılar, organların yerinden çıkması sonucu tıkanabileceğini bildirmektedir.

İbn Sînâ ameliyat hazırlığının evrelerini de belirlemiştir. Buna göre, karar verilmiş bir ameliyattan önce hazmin tamam olmasını (aç karna), def-i hacet (lavman) edilmesini, egzersiz yapılmasını ve yıkanılmasını şart koşmaktadır ki bunlar bu günde yapılan ameliyat hazırlıklarıdır. Benzer şekilde hem ameliyattan önce yıkanma tavsiyesi hem de ucu kırık, paslı neşterin kullanılmasının tehlikesini bildirmesi, şarbonu deşerken neşterin alevden geçirilmesini öğütmesi, yaralara kaynamış suya veya gül suyuna batırılmış bez koydurması onun bugünkü anlamda asepsiye ve antisepsiye uyduğunu göstermektedir. Avrupa'da ateşli silah yaralarının tedavisinde kızgın yağ ile yakma yerine gül yağı kullanılmasının, XVI. yüzyılda Ambrose Pare ile cerrahi alanına girdiği hatırlanırsa, İbn Sînâ'nın önemi biraz daha belirginleşmektedir.

Cerrahi konusunda İbn Sînâ, bugün de geçerli olan bazı önemli teknik bilgiler vermektedir. Neşterin baş ve orta parmak ile tutulması, işaret parmağı ile kesilecek yerin yoklanması, neşterin bir yere iki defa vurulmaması, kesinin cilt çizgilerine paralel yapılması, yara üzerine konacak bezlerin küresel (fındık tampon) olması, yaraların çok sıkı sarılmaması gibi teknik ayrıntılar bunlar arasındadır.

İbn Sînâ'nın *Tıp Kânun*'unun Batı'daki etkisine benzer bir durum, Doğu'da, İslâm Dünyası'nda da söz konusudur. Hatta medreselerde daha uzun süre okutulmuş olması nedeniyle, etkinin de daha uzun sürdüğünü söylemek gerekir. Zaten Arapça yazmalarının ve şerhlerinin, Farsça ve Türkçe çeviri, yorum ve uyarlamalarının çok olması da bu etkinin açık bir göstergesidir. Doğu'daki ve Batı'daki etkisi göz önüne alındığında, hiçbir bilim insanının İbn Sînâ kadar yüksek bir konuma ve onunki kadar güçlü ve sürekli bir etkiye ulaşamadığı açıkça anlaşılmaktadır.

Kaynaklar

- Bilge, A., "İbn Sînâ'nın Cerrahisi ve Günümüz Cerrahi Anlayışında Yeri", *İbni Sînâ Kongresi Bildirileri*, Erciyes Üniversitesi, 1984.
- Fazlı, Ş. A., "İbn Sînâ Tababetinde Hastalık Etkeni Mikroorganizmalar, Humoral Patoloji ve İmmunoloji", *İbni Sînâ Kongresi Bildirileri*, Erciyes Üniversitesi, 1984.
- İbn Sînâ, *El-Kânûn fi el-Tib*, I. Kitap, Çeviren: E. Kahya, Atatürk Kültür Merkezi, 1995.
- Kahya, E. ve Topdemir, H. G., "İlk Müslüman Türk Devletlerinde Bilim" *Türkler*, Ed. Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca, Cilt 5, Yeni Türkiye Yayınları, 2002.
- Kahya, E., "İbn Sînâ'da Göz ve Göz Hastalıkları", *İbni Sînâ Kongresi Bildirileri*, Erciyes Üniversitesi, 1984.
- Kahya, E., "İslam Dünyasında Belli Başlı Oftalmoloji Çalışmaları", *Uluslararası İbn Türk, Hârezmi, Fârâbî, Beyrûni ve İbn Sînâ Sempozyumu Bildirileri*, Atatürk Kültür Merkezi, 1990.
- Kahya, Esin, "İbn Sînâ'nın Bilimsel Yönü", *İbni Sînâ Kongresi Bildirileri*, Erciyes Üniversitesi, 1984.

- Köker, A. H., "Tıp Kanununu Hakkında Açıklama", *İbni Sînâ Kongresi Bildirileri*, Erciyes Üniversitesi, 1984.
- Nasr, S. H., *İslam ve İlim*, Çeviren: I. Kutluer, İnsan Yayınları, 1989.
- Sezgin, F., *İslam'da Bilim ve Teknik*, Cilt 4, Çeviren: A. Aliy, Türkiye Bilimler Akademisi ve Kültür Turizm Bakanlığı Yayını, 2007.
- Tekeli, S. vd., *Bilim Tarihi Giriş*, Nobel, 2010.
- Tekol, Y., "İbn Sînâ'da Kodeks ve Farmakoloji", *İbni Sînâ Kongresi Bildirileri*, Erciyes Üniversitesi, 1984.
- Topdemir, H. G. ve Unat, Y., *Bilim Tarihi*, Pegem, 2008.
- Topdemir, H. G., *İbn Sînâ ve Bilim*, Türkiye Diyanet Vakfı, 2009.
- Muslim Heritage in our World*, Ed.: S. TS Al-Hassani, Foundation for Science Technology and Civilization, 2007.
- Doksat, M. K., "Hekimlerin Piri ve Hükümdarı İbn-i Sînâ", *P Dünya Sanatı Dergisi*, Sayı 27, Portakal Sanat ve Kültür Evi, 2002.